

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС

**Навчальний посібник
для підготовки до іспиту**

Харків
«Право»
2019

УДК 343.13(075)
К82

Колектив авторів:

О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів,
В. М. Трофименко, А. Р. Туманянц, О. Г. Шило

Кримінальний процес : навч. посіб. для підгот. до іспиту /
К82 [О. В. Капліна, М. О. Карпенко, В. І. Маринів та ін.]. – Харків : Право,
2019. – 296 с.

ISBN 978-966-937-810-1

Посібник містить зразковий перелік питань, що виносяться на іспит з навчального курсу «Кримінальний процес», короткий виклад відповідей на них із врахуванням чинного законодавства України станом на 1 жовтня 2019 р.

Мета посібника, який пропонується студентам, полягає у наданні методичної допомоги в отриманні знань з навчального курсу кримінального процесу, орієнтуванні в кримінальному процесуальному законодавстві України та навчальному матеріалі, успішному складанні іспиту з кримінального процесу як підсумкового контролю знань студентів.

Для студентів усіх форм навчання, які готуються до складання іспиту, а також студентів, курсантів, слухачів юридичних навчальних закладів, які складають курсові іспити.

УДК 343.13(075)

© Капліна О. В., Карпенко М. О.,
Маринів В. І. та ін., 2019
© Оформлення. Видавництво
«Право», 2019

ISBN 978-966-937-810-1

1. **Поняття та сутність кримінального процесу, його завдання і роль у державному механізмі запобігання злочинності та охороні прав особи**

Поняття «кримінальний процес» використовується у кількох значеннях: 1) як особливий вид державної діяльності; 2) як окрема галузь права, тобто сукупність правових норм, які регулюють кримінальну процесуальну діяльність; 3) як галузь юридичної науки, яка становить систему понять, уявлень, поглядів та ідей, що розкривають сутність кримінального процесу, закономірності його виникнення та розвитку; 4) як навчальна дисципліна.

Кримінальний процес – це врегульована нормами кримінального процесуального законодавства діяльність сторін, суду та інших учасників кримінального провадження, спрямована на вирішення його завдань.

Кримінальний процес є видом державної діяльності. Саме держава через спеціально створені нею органи здійснює протидію злочинності, охороняє від злочинних посягань конституційний лад, соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи людини, права та законні інтереси юридичних осіб.

Кримінальну процесуальну діяльність можуть здійснювати лише ті державні органи та їх посадові особи, які на це уповноважені законом: суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи.

Завдання кримінального провадження сформульовано у ст. 2 КПК. До них належать: 1) захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень; 2) охорона прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження; 3) забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура.

===== 2. Історичні типи (види) кримінального процесу

Під історичним типом процесу розуміється форма його організації. Існують такі історичні форми кримінального процесу:

– інквізиційний (розшуковий, слідчий, слідчо-розшуковий) – його сутність, зокрема, полягає в зосередженні в одному державному органі функцій обвинувачення, захисту і вирішення кримінальної справи, таємності провадження, визнання обвинуваченим своєї вини визнається «царицею доказів», реалізація прав обвинуваченого повністю залежить від державних органів тощо;

– змагальний процес, який поділяється на два види – обвинувальний процес і позовний змагальний процес. Йому притаманні: наявність сторін з різними за змістом інтересами, розподіл тягаря доказування між сторонами, пасивна роль суду в доказуванні тощо;

– змішаний (континентальний) процес, в якому досудове провадження може будуватися виключно на інквізиційних засадах або в ньому можуть допускатися елементи змагальності. Судові стадії побудовано на змагальних засадах.

Кримінальний процес України належить до змішаного типу.

===== 3. Поняття кримінальної процесуальної форми, її значення для кримінального провадження

Кримінальна процесуальна форма – це сукупність закріплених законом юридичних процедур, умов і гарантій, які утворюють порядок кримінального провадження та забезпечують вирішення його завдань.

При цьому під *процедурами* розуміється передбачена законом послідовність здійснення як окремих процесуальних дій, так і їх сукупностей, що утворюють зміст окремих проваджень та стадій кримінального судочинства. *Процесуальні умови* – це нормативні положення, що встановлюють підстави провадження процесуальних дій, коло їх учасників, строки проведення, права і обов'язки осіб, які бе-

руть у них участь. *Кримінальними процесуальними гарантіями* є спеціальні правові способи та засоби, що забезпечують реалізацію прав і законних інтересів учасників кримінального провадження, а також виконання ними процесуальних обов'язків.

Залежно від мети і завдань кримінальної процесуальної діяльності кримінальна процесуальна форма може бути уніфікованою (тобто єдиною) або диференційованою (тобто характеризуватися наявністю різних порядків здійснення кримінального провадження).

Уніфікації кримінальної процесуальної форми має важливе значення в аспекті забезпечення прав, свобод і законних інтересів учасників кримінальних процесуальних відносин, а також для забезпечення правової визначеності у питанні порядку кримінального провадження, статусу його окремих учасників, дотримання принципу рівності перед законом і судом.

Диференціація процесуальної форми полягає в наявності різних порядків (процедур) здійснення кримінального провадження, які так чи інакше відрізняються від його загального порядку (є спрощеними або ускладненими порівняно із загальним порядком, або істотно від нього відрізняються процедурами, що застосовуються (наприклад, провадження на підставі угод (статті 468–476 КПК), проведення скороченого судового розгляду (ч. 3 ст. 349 КПК), спеціальне досудове розслідування (статті 2971–2975) тощо).

Необхідність диференціації кримінальної процесуальної форми може бути обумовлена потребою надання додаткових процесуальних гарантій окремим суб'єктам кримінальної процесуальної діяльності (зокрема, неповнолітнім підозрюваним, особам, які вчинили суспільно небезпечні діяння у стані неосудності); спрощенням порядку провадження з метою його прискорення, підвищення ефективності (провадження щодо кримінальних проступків); спрямованістю окремих проваджень, яка суттєво відрізняється від основного провадження щодо розслідування злочину та його судового розгляду (судові провадження по розгляду клопотань слідчого та прокурора, а також скарг учасників кримінального процесу) тощо.

При цьому між уніфікацією і диференціацією процесуальної форми існує діалектичний взаємозв'язок, оскільки диференціація є можливою лише за умови існування уніфікованої форми.

Значення процесуальної форми полягає в тому, що вона: 1) визначає порядок провадження слідчих (гласних і негласних), судових та інших процесуальних дій, а також порядок кримінального судочинства в цілому; 2) гарантує права та законні інтереси всіх осіб, які беруть участь у провадженні, забезпечує правову визначеність у питанні щодо порядку здійснення кримінального провадження; 3) забезпечує додержання вимог повноти, швидкості та неупередженості досудового розслідування та судового розгляду, ухвалення законного, обґрунтованого та справедливого вироку; 4) додержання процесуальної форми забезпечує виховний вплив судових процесів.

4. Співвідношення кримінального процесу з іншими галузями права та суміжними науками

Кримінальний процес є самостійною галуззю права, проте, будучи елементом системи права України, він тісно пов'язаний з іншими галузями права. Найбільш тісний зв'язок кримінального процесу з конституційним, міжнародним, кримінальним правом, криміналістикою. Крім того, у кримінальному провадженні застосовуються також норми адміністративного, цивільного права та інших галузей права України.

Конституція України містить значну кількість статей, які прямо чи опосередковано регулюють кримінальні процесуальні відносини. До них належать статті, що стосуються прав людини та гарантій їх забезпечення у сфері кримінального судочинства (розд. 2), функцій прокуратури та правового статусу прокурора (ст. 131¹), засад судочинства та побудови судової системи України (розд. 8) тощо. Відповідно до ст. 8 норми Конституції є нормами прямої дії, тому при прогалинах правового регулювання кримінальних процесуальних відносин її норми мають застосовуватися безпосередньо.

За ст. 9 Основного Закону України чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України. Таким чином, міжна-

родні договори України є джерелом кримінального процесуального права і застосовуються безпосередньо при наданні/отриманні міжнародної правової допомоги у кримінальному провадженні, визначенні стандартів захисту прав людини у сфері кримінального судочинства, професійних стандартів суб'єктів, які здійснюють кримінальну процесуальну діяльність тощо.

Зв'язок кримінального процесуального права із кримінальним є настільки тісним, що кожна із цих галузей права може виконати своє призначення лише у їх взаємному зв'язку. Кримінальне процесуальне право не може існувати без кримінального права, оскільки кримінальна процесуальна діяльність здійснюється у зв'язку із вчиненням кримінального правопорушення. Тобто без кримінального права кримінальний процес є безпредметним. Норми ж кримінального права не можуть бути реалізовані без кримінального процесуального, тобто є безцільними. Переважна більшість питань, які вирішуються судом при ухваленні вироку, мають кримінально-правовий характер. Кваліфікація кримінального правопорушення, вина обвинуваченого, вид покарання, яке має бути йому призначене, умови звільнення від кримінального покарання, обставини, які пом'якшують або обтяжують покарання, тощо – це питання, які регулюються кримінальним законом.

Кримінальне процесуальне право тісно пов'язане з криміналістикою. Цей зв'язок знаходить свій прояв у тому, що криміналістикою розробляються практичні рекомендації стосовно тактики проведення окремих слідчих (розшукових) дій, виявлення і фіксації слідів кримінального правопорушення, застосування науково-технічних засобів, методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень, що сприяє вирішенню завдань кримінального провадження, якісному та правильному застосуванню норм кримінального процесуального права.

При розгляді цивільного позову в кримінальному провадженні застосовуються норми цивільного та цивільного процесуального права, що створює необхідні умови для забезпечення прав і законних інтересів потерпілого від кримінального правопорушення та цивільного позивача.

==== 5. Кримінальне провадження, його поняття та структура

Кримінальне провадження – це цілісна відносно автономна полістадійна частина кримінального процесу, що об'єднує комплекс взаємопов'язаних і взаємообумовлених процесуальних дій, які, будучи спрямованими на вирішення загальних завдань кримінального провадження через досягнення конкретного правового результату, здійснюються уповноваженими суб'єктами з приводу процесуальних відносин (що можуть бути пов'язані чи не пов'язані безпосередньо з матеріально-правовими відносинами), які відрізняються предметною характеристикою, в особливому процесуальному порядку, результати яких формалізуються у відповідних процесуальних рішеннях.

Кримінальне провадження в цілому поділяється на відносно автономні провадження, які є його структурними компонентами, тісно пов'язані між собою та спрямовані на вирішення загальних завдань кримінального провадження (наприклад, провадження у зв'язку з досудовим розслідуванням та судовим розглядом кримінального правопорушення; провадження в суді апеляційної інстанції та інші). Кожне провадження має не менш двох стадій (тобто є полістадійним). Наприклад, провадження у зв'язку з досудовим розслідуванням, судовим розглядом кримінального правопорушення та виконанням рішення суду включає наступні стадії: досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд і виконання судових рішень. В свою чергу, стадії поділяються на певні етапи, в яких вирішуються проміжні завдання кожної стадії кримінального процесу, на що спрямовані процесуальні рішення, які приймаються на певному етапі. Наприклад, стадія судового розгляду включає п'ять наступних етапів – відкриття судового засідання; з'ясування обставин та перевірка їх доказами; судові дебати; останнє слово обвинуваченого та ухвалення судового рішення.

==== 6. Система кримінального процесу. Стадії та окремі провадження, їх загальна характеристика

Сучасна система кримінального процесу утворюється сукупністю процесуальних проваджень та порядків здійснення процесуальної діяльності в їх межах.

Система кримінального процесу може бути представлена горизонтальною (наявність окремих процесуальних проваджень) та вертикальною (від окремого процесуального провадження до елементарної процесуальної дії) структурою.

Найбільшими за обсягом структурними утвореннями кримінального процесу є процесуальні провадження, які включають у себе дві або більше стадій, що, у свою чергу, складаються з певних етапів.

Поняття кримінального провадження див. питання 4.

Стадії кримінального провадження – це відносно відокремлені, але пов'язані між собою частини процесуального провадження, які характеризуються локальними завданнями, колом учасників, особливостями процесуальної діяльності та правовідносин, строками, а також підсумковими процесуальними рішеннями. Кожна попередня стадія відокремлюється від наступної підсумковим процесуальним рішенням, яке завершує певний цикл процесуальних дій та правовідносин.

Горизонтальна структура системи кримінального процесу (за критерієм спрямованості) включає:

(1) **основні провадження** (їх предметом виступають кримінально-правові відносини). До таких слід віднести: провадження у зв'язку з досудовим розслідуванням, судовим розглядом кримінального провапорушення та виконанням рішення суду; провадження з перегляду судових рішень, яке включає: провадження в суді апеляційної інстанції; провадження в суді касаційної інстанції; провадження за нововиявленими або виключними обставинами. Перше із вище вказаних процесуальних проваджень включає наступні стадії: досудове розслідування, підготовче провадження, судовий розгляд і виконання судових рішень. Усі вказані стадії цього полістадійного провадження знаходяться між собою у логічному та функціонально-часовому

зв'язку й спрямовані на вирішення завдань кримінального провадження, які закріплено у ст. 2 КПК. Кожна з його стадій структурно включає певні етапи, які пов'язані між собою і в сукупності складають її зміст (наприклад, стадія судового розгляду включає п'ять наступних етапів – відкриття судового засідання; з'ясування обставин та перевірка їх доказами; судові дебати; останнє слово обвинуваченого та ухвалення судового рішення).

(2) **забезпечувальні провадження** (направлені на створення умов для вирішення завдань кримінального провадження), у яких виокремлюють дві підгрупи:

1) **додаткові** (мають допоміжний до основного провадження характер): а) провадження з відновлення втрачених матеріалів кримінального провадження, б) провадження, у межах якого здійснюється міжнародне співробітництво;

2) **особливі** (виникають і розвиваються у зв'язку із здійсненням судового контролю під час досудового розслідування): а) провадження з інших процесуальних питань, що виникають під час досудового розслідування і віднесені до відання слідчого судді (продовження строку досудового розслідування, прийняття рішення про здійснення спеціального досудового розслідування, залучення експерта тощо), б) провадження по наданню слідчим суддею згоди на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, в) провадження з розгляду слідчим суддею клопотання про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, г) провадження з вирішення слідчим суддею відводів, д) провадження з розгляду слідчим суддею скарг на рішення, дії та бездіяльність слідчого і прокурора.

У межах кожного із проваджень існують різні порядки здійснення кримінальної процесуальної діяльності, що в сукупності дозволяють вирішити завдання конкретного різновиду процесуального провадження і всього кримінального провадження в оптимальний спосіб (спеціальне досудове розслідування; спрощене провадження щодо кримінальних проступків; кримінальне провадження на підставі угод тощо).

Вертикальна система кримінального процесу як діяльність суду, сторін та інших учасників кримінального провадження є багатовірневою і складається з таких елементів: